

Zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Posljednji rad Zbornika jest djelo Tomislava Smolčića *Sezonske distribucije vjenčanja u Kotoru (1801. – 1820.)* (239-258). Okosnicu rada predstavlja analiza matičnih knjiga vjenčanih Župe sv. Tripuna. Autor je analizom matičnih knjiga s početka 19. stoljeća – jednoga od političkih najturbulentnijih razdoblja u prošlosti Boke – prikazao utjecaj ili, bolje reći, odraz političkih događaja na demografska kretanja. Posebice su zanimljivi dijelovi rada koji prate međudnos migracija i promjena političke vlasti u Boki.

Zbornik radova vrijedan je doprinos proučavanju povijesti te očuvanju kulture i identiteta Hrvata u Boki kotorskoj. Također, možemo reći kako je Zbornik dobra podloga za daljnji angažman institucija, kulturnih udruga, pojedinaca te resursa matične i domicilne države. Zbornik je zamišljen kao jedan od doprinosa otvaranju mogućnosti za aktivno djelovanje u očuvanju kulturne baštine hrvatske manjine i osnaživanju (auto)repcije njihova kulturnog naslijeđa.

Nika Đuho

Utile cum dulci. Zbornik u čast Pavlu Knezoviću, ur. Rudolf Barišić, Marko Jerković i Tamara Tvrtković, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2019, 564 stranice

U svibnju 2019. godine otisnut je zbornik naziva *Utile cum dulci. Zbornik u čast Pavlu Knezoviću* pod uredništvom Rudolfa Barišića, Marka Jerkovića i Tamare Tvrtković, a u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Radi se o zborniku koji se posvećuje zaslužnome znanstveniku i profesoru u mirovini Pavlu Knezoviću prigodom njegovoga 70. rođendana. Tijekom svoga života prof. Knezović bavio se (i bavi) temama iz klasične filologije, povijesti i teologije i to prvenstve-

no franjevačkim latinitetom na hrvatskome i bosansko-hercegovačkome području (franjevačka provincija Bosna Srebrena u starim granicama) od ranonovovjekovlja pa sve do danas. Izuzev opsežnoga znanstvenoga opusa prof. Knezović ostavio je velikoga traga u svojoj nastavničkoj djelatnosti kao i u zaslugama za osnutak i formiranje Odsjeka za hrvatski latinitet na Hrvatskim studijima gdje je dugi niz godina podučavao nove generacije studenata. Nastavničku djelatnost obavljao je, također, na Filozofskome fakultetu Univerziteta u Sarajevu i na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru, dočim je prije dolaska na Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu radio na Hrvatskome institutu za povijest. Valja na ovome mjestu istaknuti još dva opsežna i dugogodišnja književna niza – *Tihi pregaoci* i *RECIPE* – kao “krunu” rada prof. Knezovića.

Razmatrani Zbornik sastoji se od 34 rada, koji načelno obuhvaćaju šarolik spektar interesa prof. Knezovića, a koje, prema uredništvu (Vidi str. 8.), možemo okvirno podijeliti na radove s klasično-filološkom tematikom, radove s povijesnom i teološkom tematikom te radove koji se bave samim prof. Knezovićem i njegovim djelovanjem. Potonja je podjela samo orijentacijska jer zbornik zapravo nije strukturiran prema tematskim cjelinama, nego svi radovi zajedno tvore jednu heterogenu cjelinu, kojoj prethodi kratki i jezgroviti *Predgovor* uredništva (7-8).

Prvi rad u nizu *Doprinos Pavla Knezovića proučavanju hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini* (11-20) potpisuje Iva Beljan Kovačić. Autorica raspravlja o ulozi prof. Knezovića u popularizaciji zanemarenih pisaca franjevačke provenijencije i to baš kroz spomenuti književni niz *Tihi pregaoci*. Valorizirajući rad zapostavljenih književnika, prof. Knezović nudio je nove interpretacije, odnosno dovođio u pitanje postojeće negativne predodžbe o njima. Nešto više o drugome književnom nizu *RECIPE (Restauratio et Continuatio – Illustratum Patrum Exempla)* i važnoj ulozi prof. Knezovića u restauraciji knjižnoga fonda Franjevačke knjižnice Mostar (od 2005.) pisao je fra Ante Marić u radu *Profesor Pavao Knezović,*

Franjevačka knjižnica Mostar i nakladnički niz RECIPE Hercegovačke franjevačke provincije Franjevačke knjižnice Mostar (21-35). Spomenuta dva rada ujedno su i jedini radovi koji izravno tematiziraju samoga prof. Knezovića. U nastavku slijede radovi povijesne, teološke i klasično-filološke tematike.

Relja Seferović u radu *Tajne knjižnice dubrovačkog Zavoda za povijesne znanosti HAZU* (35-51) prati nastanak i institucionalni razvoj današnjega Zavoda za povijesne znanosti HAZU-a u Dubrovniku od 1948. godine pa do danas. Zavod se prometnuo u uglednu akademsku instituciju, koja okuplja istaknute znanstvenike s fokusom na proučavanju prošlosti Dubrovnika odnosno Dubrovačke Republike i njezine okolice te čija knjižnica krije mnoga stara blaga. Potom slijedi rad *Vukovarska samostanska knjižnica* (51-57), autora Vatroslava Frkina, koji problematizira franjevačku književnu djelatnost u Vukovaru od kraja 17. odnosno početka 18. stoljeća kao i rijetke rukopise koje su ostavili iza sebe i koji su se uglavnom uspjeli sačuvati ili restaurirati.

Maja Matasović i Ranko Matasović nastojali su ukratko dešifrirati etimologiju latinske riječi *vesper* u radu *Etimologija latinske riječi vesper i indoeuropske božice noći* (57-63). U radu *Stilske figure i stil u Ciceronovom govoru Pro Milone* (63-83) Drago Župarić analizira Ciceronove retoričke sposobnosti u njegovome poznatom govoru *Pro Milone*, a sam govor stavlja, pak, u društveno-politički kontekst sukoba između rimskih optimata i populara tijekom 50-ih i 40-ih godina prije Krista. Zdravka Martinić-Jerčić u radu *Pristupi nastavi klasičnih jezika* (83-99) predstavlja tri prevladavajuća pristupa u podučavanju latinskoga jezika, odnosno gramatičko-prijevodni pristup, zatim pristup utemeljen na razumijevanju teksta i komunikacijski pristup. Začetke filologije kao i diplomatike Vlado Rezar uočava kod Lorenza Valle (15. stoljeće) u njegovoj analizi sporne Konstantinove darovnice u radu *Lorenzo Valla o Konstantinovo darovnici* (99-109).

Tamara Tvrtković raščlanjuje opsežne *Komentare o mojem vremenu* autora Ludovika Crijevića Tuberona (15. – 16. stoljeće) u radu *Tuberonovo novo ruho* (109-121). Autorica ističe kako njegovi komentari odražavaju onovremeno društveno znanje, pri čemu je poseban fokus usmjeren njegovim predodžbama o “drugima” (Ugri, Mlečani, Dalmatinci i žene). Ulogu armensko-hrvatskoga liječnika i zaljubljenika u klasičnu književnost i latinski jezik, Gjura Boglivija, tumači Jadranka Bagarić u radu *Latinski tekst Gjura Boglivija u nastavi latinskoga jezika* (121-139). Branka Tafra i Petra Košutar u radu *Utjecaj latinskih gramatika na povijest hrvatskih gramatika* (139-157) pišu o velikome utjecaju latinskih gramatika na razvoj europskih gramatika u posljednjih četiristo godina. Dolaze pritom do zaključka kako suvremena hrvatska gramatika i dalje uvelike počiva na strukturi latinskih gramatika.

Anastazija Vlastelić, zatim, analizira gramatiku Josipa Jurina, to jest način na koji se u njoj određuje slaganje riječi u rečenici prema rodu, broju i padežu u radu *O gramatičkoj vezi sročnosti u gramatici fra Josipa Jurina* (157-171). Književnost klerika Bosne Srebrene (18. i 19. stoljeće) razmatra Rudolf Barišić u radu *Latinisti iz studentskih klupa – o književnom stvaralaštvu klerika Bosne Srebrene* (171-191). Autor njihovo djelovanje dijeli u tri kategorije, naime, u gramatički, pjesnički i prozni rad te dolazi do zaključka kako ih je upravo njihovo latinističko obrazovanje usmjerilo prema takvome književnom stvaralaštvu. Luciana Boban i Josip Grubeša bave se gramatikom fra Franje Čorića u radu *Rukopisna gramatika fra Franje Čorića* (191-213). Pritom analiziraju njezinu strukturu, koju stavlja u širi kontekst franjevačkih latinskih gramatika s prostora Bosne Srebrene.

U radu *Morfološke i sintaktičke osobitosti Zabave duhovne fra Anđela Kraljevića* (213-231) Katica Krešić razmatra molitvenik, koji je fra Anđel Kraljević namjerno prilagodio kako bi odgovarao njegovoj ciljanoj publici, odnosno hercegovačkome stanovništvu, što vrijedi i za

druge njegove molitvenike. S druge strane, Jelena Jurčić razmatra devet latinskih šematizama (popisa) Hercegovačke franjevačke provincije od 1852. godine do danas u radu *Izdanja hercegovačkih šematizama* (231-245). Pritom ističe ključnu ulogu Pavla Knezovića, kojega smatra glavnim promicateljem latiništa iz Bosne i Hercegovine. U radu *Pogled na ženu i njen odgoj i obrazovanje u antici* (245-263) Marko Pranjčić bavi se antičkim idealnim tipom žene, odnosno antičkim predodžbama o poželjnim odlikama i rodnim ulogama kod žena. U vezi s tim analizira izabrane žene iz antičke povijesti. U radu *Poslušnost u Opoimenama sv. Franje* (263-283) Marko Jerković bavi se, za povjesničara naizgled neobičnom, temom poslušnosti. Naime, autor istražuje što je poslušnost značila kao ideal, a što kao praktično sredstvo za institucionalno oblikovanje franjevačkoga reda. Pitanje poslušnosti povezuje se s redovničkom tradicijom o potpunoj osobnoj transformaciji (*conversio totalis*), čiji je temeljni preduvjet – apsolutno odbacivanje individualne volje i bezbrižno prepuštanje zahtjevima kolektiva.

U nastavku Daniel Patafta razmatra pojavu opservantskoga pokreta unutar franjevačkoga reda koncem 14. stoljeća u radu pod naslovom *Opservancija 14. stoljeća s posebnim osvrtom na bosansku opservanciju* (283-301). Navodi se kako pokret predstavlja reakciju na opadanje redovničke discipline tijekom cijeloga 14. stoljeća. Autor posebnu pozornost posvećuje franjevačkim misionarima u Bosni, čije djelovanje dovodi do revitalizacije franjevaštva i na hrvatskome prostoru. U radu *Temeljni kristološki naglasci u teologiji Ivana Dunska Skota* Ivan Karličić daje pregled teološke misli Ivana Dunska Scota, odnosno analizira njegovu kristologiju koja je, između ostaloga, specifična zbog toga što je ustrajao na tomu da je u tijelu Isusa Krista utjelovljena i Riječ (Logos). Marija Pehar, potom, razmatra teološke interpretacije iza slikovnih prikaza Blažene Djevice Marije s Presvetim Trojstvom i ukazuje na njihovu povezanost s mariologijom i trinitarnom teologijom u radu *Slikovni prikaz Marije s Presvetim Troj-*

stvom, ikonografski prikaz i teološka prosudba (317-335). U radu *Franjevci u Hercegovini od 14. st. do odcjepljenja od Bosne Srebrene 1844. godine* (335-357) Robert Jelić prati djelatnost franjevaca na području srednjovjekovnoga Huma od osnutka Bosanske vikarije (1339./1340.) pa do sredine 19. stoljeća. U tome smislu daje pregled crkvene organizacije tijekom toga dugoga razdoblja (popovi glagoljaši, samostani, župe, biskupije i apostolski vikarijati).

Zlatko Kudelić u radu *Malleus Maleficarum i Disquisitionum magicarum libri sex: najutjecajnije demonologijski priručnici ranoga novovjekovlja?* (357-379) pokazuje kako *Malleus Maleficarum* i *Disquisitionum magicarum* nisu bili najutjecajnije demonologijski priručnici jer postoji niz drugih djela takve tematike tiskanih od 16. do 18. stoljeća. U svakome slučaju, autor ističe potrebu za konkretnim istraživanjima “čarobnjaštva” na hrvatskome prostoru, i njegovim uklapanjem u šire europske trendove. Zatim se u radu *Hrvatski iseljenici i crkva san Giuseppe u Mlecima* (16. – 17. stoljeće) (379-399), autorice Lovorke Čoralić, daje pregled povijesti crkve i samostana San Giuseppe u Veneciji te ukazuje na veze hrvatskih iseljenika sa San Giuseppeom u 16. i 17. stoljeću na tragu sačuvanih podataka. Tomislav Galović ističe zasluge fra Feliksa Marije Bartolija i fra Bernardina Polonija u istraživanju diplomatskih vrela otoka Krka u radu *Fra Feliks Marija Bartoli (1679-1744) i Fra Bernardin Polonijo (1885-1958): njegov rad na diplomatskim vrelima otoka Krka* (399-417). Pritom daje pregled njihovih života odnosno razmatra rukopise koje su ostavili iza sebe.

U radu *Četiri Kačićeve pjesme izvađene iz Sagreda* (417-435) Miroslav Palameta koncentrira pozornost na izabrane četiri pjesme Antuna Kačića Miošića preuzete iz njegovoga djela *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Građu za te pjesme pronašao je u djelu *Memorie storiche de monarchi ottomani* (1673.) mletačkoga kroničara Giovannija Sagredija. Podatke koje je crpio od Sagredija predstavio je kroz formu deseterca, prilagođenu ciljanoj

publici – seljacima i pastirima. Zrinka Blažević, potom, razmatra književni stil Pavla Rittera Vitezovića kroz prizmu suvremene povijesti emocija u radu *Politika nacionalnih afekata u spjevu Plorantis Croatiae saecula duo Pavla Rittera Vitezovića* (435-449). Autorica ističe da je cilj toga djela bio utjecati na emocije čitatelja radi političke mobilizacije. Također, u radu se tvrdi kako je ovo djelo potrebno staviti u kontekst kršćanskoga novovjekovnoga stoicizma radi boljega razumijevanja.

Nakon toga slijedi rad *Karakteristike trgovačkih aktivnosti na tridesetnici u Donjem Miholjcu 1713. i 1715. godine* (449-467) u kojemu Milan Vrbanus rekonstruira trgovačku djelatnost na donjomiholjačkome prostoru i njegovoj okolici na temelju zapisnika donjomiholjačkoga tridesetničarskoga ureda iz 1713. i 1715. godine. Stipe Kutleša, potom, u radu *Ruđer Bošković u hrvatskoj i svjetskoj znanosti, kulturi i povijesti* (467-485) daje pregled iznimnoga znanstvenoga opusa Ruđera Boškovića, koji je ostavio velikoga traga u brojnim poljima kao što su geoznanost, optika, astronomija, matematika, statistika, filozofija, književnost, graditeljstvo i književnost. U radu „*Poturči se fra Jozo Vukeljić vikar“ (prelazak na islam vikara franjevačkog samostana Kraljeva Sutjeska u srednjoj Bosni)* (485-493) Ante Škegro problematizira kratkotrajno obraćenje na islam fra Jozе Vukeljića, koje tumači kao rezultat životnih iskušenja, naime, pohotništva, pijanstva, srebroljublja i častohleplja.

Slavica Stojan, zatim, u radu *U ljetnom dvorcu Jurja Resti u Rijeci dubrovačkoj* (493-503) razmatra običaj ladanjskoga života u Rijeci dubrovačkoj i to na primjeru Jurja Restija s konca 18. i početkom 19. stoljeća. U radu *Granice slobode i granice neposlušna i otpora. Oproštajni govor Ljudevita Jelačića studentima zagrebačke Kraljevske akademije kao teorijski stav i politička poruka* (503-527) Marinko Šišak raspravlja o sudbini Ljudevita Jelačića, profesora zagrebačke Kraljevske akademije, to jest razotkriva razloge njegovoga otpusta iz

službe u tekstu njegovoga oproštajnoga govora u kojemu iznosi (za početak 19. stoljeća) liberalne ideje. Na kraju rada autor donosi tekst oproštajnoga govora na latinskome i hrvatskome jeziku. Stjepan Matković, pak, analizira djelovanje časopisa *Hrvatska revija* u razdoblju dok je izlazio u emigraciji (1951. – 1990.) u radu *Pravaške teme na stranica Hrvatske revije* (527-543). Autor pritom ističe nadstranački stav uredništva časopisa, u kojemu su pravaške ideje bile do određene mjere zastupljene s obzirom na aktualnost hrvatske nacionalne ideje. Na koncu, Stipica Grgić potpisuje posljednji rad u Zborniku pod naslovom *Dnevnici nadbiskupa Alojzija Stepinca: III. Prijepis iz dosjea Stepinac* (543-563). Autor pristupa analizi kopija dnevnika Alojzija Stepinca te naglašava njihovu važnost za proučavanje kako Stepinčeve osobe, tako i društveno-političkoga konteksta (1934. – 1945.). Kopije dnevnika do sada nisu cjelovito niti objavljene niti znanstveno obrađene, zbog čega autor potiče stručnu javnost na potrebnu historiografsku valorizaciju Stepinčeva dnevnika kao i njegovu cjelovitu objavu.

Zbornik završava popisom znanstvenika koji su sudjelovali u njegovoj realizaciji u dijelu *Suradnici u zborniku* (563-564). Budući da Zbornik pokriva cijelu plejadu tema, sigurni smo da će naići na široki interes čitateljstva, odnosno da će recepcija u konačnici biti pozitivna. Upravo zbog svoje opsežnosti Zbornik na pravi način odaje počast prof. Kneževiću i njegovome, isto tako opsežnome, znanstvenome radu. Nadamo se kako će se i u budućnosti nastaviti ovakva praksa odavanja počasti zaslužnim imenima ili još preciznije – *tihim pregaocima* hrvatske znanosti.

Ante Bećir